

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 929:327 «1991»

М. С. Бурьян, К. А. Ткаченко

**ГЕНРІ КІССИНДЖЕР І ПРОБЛЕМА РОЗБУДОВИ
«НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ»**

Наявність системи світового порядку є необхідною передумовою для розвитку міжнародних відносин, адже він закладає основу для мирного співіснування країн, не тільки тих, які диктують умови цього розвитку, а й тих, які відіграють другорядні ролі. Однак після розпаду Радянського Союзу в міжнародних відносинах виникла нова, досить складна ситуація: колишній – біполярний – світовий порядок перестав існувати, а для закріплення нового принципу взаємодії країн час ще не настав. У цих обставинах було б, на наш погляд, дуже своєчасним проаналізувати ситуацію, що склалася, дослідити її витoki.

Відзначимо, що спроби осягнути сутність принципів, на основі яких функціонують міжнародні відносини і в такий спосіб здобути перевагу над іншими націями, робилися з давніх часів. Своє місце в цих роздумах посідала й проблема пошуку визначення існуючого порядку в міждержавних стосунках та шляхів розбудови більш прийнятних його форм. Серед спадщини всесвітньо відомих учених-геополітиків, які внесли значний внесок у розробку вказаної проблеми, варто відзначити, зокрема, праці К. Хаусхофера [8] та Х. Дж. Маккіндера [9]. Однак якісно новий етап у висвітленні цієї проблематики настав із виходом у світ фундаментальних праць американського державного діяча, дипломата й політолога Генрі Алфреда Кіссинджера. Незважаючи на те, що офіційно він з 1977 р. не обіймав жодної посади в адміністрації Білого Дому, його вплив на розвиток міжнародних відносин залишається вельми значним. Жодна масштабна подія в цій сфері не відбувається без його безпосередньої участі, як це було, наприклад, і під час Помаранчевої революції.

Попри все вищезгадане, як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії концепції «нового світового порядку» Г. Кіссинджера приділено недостатню, на наш погляд, увагу. Так, у праці відомого російського фахівця О. Г. Дугіна «Основи геополітики» доробок Кіссинджера розглядається дуже стисло, у контексті аналізу «атлантистської лінії» послідовників Н. Спайкмена [4, с.105–107]. Деяко більшу увагу концепції американського діяча приділено у дослідженнях Е. Баталова [3] та Т. Шаклеїної [7], які ставлять за мету здійснення порівняльного аналізу сучасних зовнішньополітичних концепцій США.

Регіональний – тихоокеанський – аспект вказаних концепцій розглядає О. Д. Богатуров [2]. Серед робіт наших співвітчизників ми також не виявили праць, які б повною мірою розкривали тему, обрану нами для дослідження. Це зумовлює актуальність даної статті.

В основу джерельної бази дослідження покладено фундаментальну працю Г. Кіссинджера «Дипломатія», яка дає змогу безпосередньо ознайомитись з його концепцією «нового світового порядку» [1]. Автор розглядає найскладніші міжнародні проблеми нашого часу, робить спробу спрогнозувати хід історичного розвитку країн в умовах існування, що змінилися з появою нових національних держав та центрів могутності. Отже, мета даної роботи – на основі аналізу вказаної праці Г. Кіссинджера висвітлити основні положення його концепції «нового світового порядку», що формується після розпаду Радянського Союзу.

Термін «новий порядок», як визначення взаємовідносин та розташування сил на міжнародній арені, вперше був ужитий напередодні Другої світової війни японськими геополітиками для позначення схеми перерозподілу впливу в Тихоокеанському регіоні на їх користь [4 с. 41]. Активне використання цього поняття, але у більш розширеному вигляді – «новий світовий порядок» – почалось після промови президента Сполучених Штатів Дж. Буша-старшого у 1990 р. [10].

Незважаючи на ступінь актуальності, теоретична розробка та дефініція «нового світового порядку» не відповідають потребам сучасності. Як відзначає Т. О. Шаклеїна, «більшість вчених не дають визначення порядку взагалі або нового порядку зокрема» [7, с. 50]. Е. Я. Баталов також пише про «відсутність визначення світопорядку в роботах більшості авторів – як вітчизняних, так і закордонних – які пишуть про цей феномен...» [3, с. 100]. Ми в своїй роботі користуємось визначенням, запропонованим О. Д. Богатуровим. Під «порядком» він розуміє систему міждержавних відносин, регульованих сукупністю принципів зовнішньополітичної поведінки; узгоджених на їх основі конкретних установлень; набору визнаних моральними і допустимими санкцій за їх порушення; потенціалу уповноважених країн або інститутів ці санкції здійснити; політичної волі країн-учасниць цим потенціалом скористатися [2, с. 40].

Ураховуючи, що проблема нового світового порядку посідає центральне місце в політичній науці, для її вивчення існує багато різноманітних підходів. М. Ю. Панченко наприклад, виділяє деякі з них: традиційні (класичні) парадигми, які містять: лібералізм, реалізм, марксизм, інтегризм; некласичні парадигми: неолібералізм (інституціоналізм), неореалізм (структуралізм), неомарксизм, постпозитивізм (конструктивізм, постмодернізм, фемінізм та ін.) [5, с. 40]. У XXI ст. реалістична парадигма є одним з найбільш впливових теоретико-методологічних підходів до аналізу світової політики. Незважаючи на значну критику й неодноразові кризи, вона зберігає

провідні позиції. Фундамент цього підходу закладено в дослідженнях Фукідіда, Макіавеллі та Гоббса [6, с. 69].

Парадигма ґрунтується на твердженнях про зв'язок егоїстичної людської природи та зовнішньої політики. Політичний реалізм заперечує необхідність використання універсальних моральних законів конкретною нацією. Моральність, на їх думку, повинна бути підпорядкована досягненню зовнішньополітичних цілей, тобто захисту національних інтересів. Різноманіття інтересів створює умови, за яких конфлікти між державами на міжнародній арені стають природним явищем. Виходячи з цього, військовий потенціал проголошується головним важелем міжнародних відносин, а бажаний їх стан – рівновага сил між провідними державами.

Класична парадигма реалізму містить кілька шкіл, серед яких найбільш численною є геополітична. Її представники спираються на роботи Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, Н. Спайкмена, А. Мехена, К. Хаусхофера та ін. Згідно з геополітичною концепцією, зовнішня політика тієї чи іншої держави визначається геополітичним чинником. Отже, геополітики стверджують, що національний інтерес полягає в контролі над простором, причому не тільки в межах власних державних кордонів, а й над тими територіями, які мають стратегічне значення для цієї держави. На сьогодні об'єктом геополітичних прагнень є вже не окремі країни чи регіони, а світ загалом.

Одним з найвідоміших представників геополітичного підходу до вирішення проблем міжнародного характеру є Г. Кіссінджер. Його неодноразово порівнювали з «батьком» реалізму Н. Макіавеллі, який стверджував, що для зміцнення держави можна використовувати будь-які засоби.

Як вже було сказано, з розпадом Радянського Союзу у 1991 р. біполярний світовий порядок припинив своє існування, і міжнародна спільнота зіткнулась з необхідністю створення нової системи взаємодії країн. У постбіполярному світі залишилась єдина наддержава – Сполучені Штати Америки. Після зникнення з міжнародної арени соціалістичного опонента Америка у третій раз спробувала побудувати міжнародний порядок, закладаючи у його основу власні цінності [1, с. 733]. Її попередні спроби, зроблені після завершення Першої та Другої світових воєн, наштовхнулись спочатку на опір країн Старої Європи, а згодом – комуністичної Росії та закінчились невдачею.

Аналізуючи хід історії та розвиток міжнародних відносин, Генрі Кіссінджер у 1994 р. публікує фундаментальний труд «Дипломатія». Маючи безпосередній досвід роботи у цій сфері (у 1969–1975 рр. він займав посаду радника з питань безпеки, а у 1973–1977 рр. – держсекретаря) він надає об'єктивний прогноз подальшого розвитку подій та описує шлях розбудови й головні риси нового світового порядку.

Перед тим, як звернутись до характеристики «нового світу», за ідеї американського дослідника, необхідно визначити принцип, який, на його думку, послугує фундаментом для нової системи. В основу, вважав доктор Кіссинджер, буде покладено принцип рівноваги сил: «Ніколи раніше новий світовий порядок не створювався на базі настільки різноманітних уявлень, в настільки глобальному масштабі. Ніколи раніше не існувало порядку, який повинен поєднувати в собі атрибути історичних систем рівноваги сил із загальносвітовим демократичним мисленням» [1, с. 18].

Що стосується форми «нового порядку», то автор «Дипломатії» відкидає ідею створення «монополюсного» світу у постбіполярний період – він стверджує, що стан Америки не дозволяє їй реалізувати на практиці мрії про створення світу на принципах Pax Americana [1, с. 736–737]. Логічно припустити, що Кіссинджер прогнозує заснування «багатополярного» світопорядку, тим паче, що він називає ряд країн, які повинні стати на чолі новоствореної системи міжнародної взаємодії [1, с. 15–16]. Але згодом він пише, що за нових умов саме Америка займе місце «першої серед рівних», чим викликає запитання: чи не має на увазі дипломат створення нового міжнародного порядку на засадах «плюралістичної однополярності»? У такому разі Сполучені Штати зможуть залишити за собою лідируючу роль на міжнародній арені. Якщо ж взяти до уваги його концепцію Linkage та приналежність до геополітичної школи, стає зрозумілим, що ідея багатополярного світу у риторичі кіссинджерівської концепції не має сенсу.

Г. Кіссинджер стверджує, що система взаємодії країн за нових умов буде характеризуватися наступними ознаками:

- Фрагментація та глобалізація. Ці суперечливі, на перший погляд, явища будуть лежати в основі «нового світового порядку». Фрагментація проявиться у швидкому збільшенні кількості акторів міжнародних відносин. До числа можливих він відносить: США, Росію, Китай, Індію, Японію та Європу (з позначенням щодо її колективного складу, як єдиного можливого способу існування на міжнародній арені серед провідних країн). Процеси глобалізації стануть логічним явищем у зв'язку з набуттям міжнародними відносинами глобального масштабу та появою проблем, вирішення яких можливе лише на такому рівні (ядерна зброя, демографічний вибух, проблеми навколишнього середовища і т. ін.) [1, с. 17].

- Змінення відносин у атлантичному регіоні. Досвідчений дипломат пророкує, що зникнення спільної загрози та необхідності у захисті з боку Америки призведе до таких наслідків як:

- а) Зростання націоналізму. Після зникнення комуністичної загрози країни Західної Європи втратили необхідність колективної взаємодії. Національні інтереси поступово почнуть ставати на чолі зовнішньої політики країн. Кіссинджер вважає, що це призведе до

загострення суперництва між європейськими країнами і, внаслідок цього, ускладнить процеси співпраці [1, с. 11].

б) Прагнення європейських країн до незалежної політики. За умов нового світового порядку, на думку автора «Дипломатії», почнуть чітко та навіть агресивно проявлятися тенденції до боротьби за економічну та політичну незалежність. У якості прикладу він наводив Німеччину, яка на час написання книги, знаходилася у залежності від Америки та Франції [1, с. 749]. Спроби звільнитись від контролю з боку єдиної наддержави можуть пришвидшити процеси консолідації Європи, які погіршать трансатлантичні відносини і, скоріше за все, закінчатся провалом через відсутність історичних аналогів подібного зразку конгломератів [1, с. 16].

Виходячи з цього та розуміючи необхідність збереження контролю над територією Європи, Г. Кіссинджер пропонує подальше використання Північноатлантичного альянсу, який за його визначенням є «інститутом, в якому з'єднані американські моральні та геополітичні цілі» [1, с. 745]. Саме з цією метою він активно пропагує унеможливлення відносин Росії та Німеччини [1, с. 749], союз яких, на думку німецького геополітика К. Хаусхофера, робить Євразію непереможною [8, с. 35].

- Реформування Росії. Оскільки Кіссинджер приділяє відносинам з цією країною дуже багато уваги, її місце у концепції «нового світового порядку», на нашу думку, треба аналізувати окремо від Європи. На переконання американського дослідника, подальший розвиток спадкоємиці Радянського Союзу суттєво вплине на форми нового порядку. При цьому головним завданням новоствореної системи буде перетворення Росії на невід'ємну частину міжнародних відносин, яке буде здійснюватися двома шляхами: по-перше, за допомогою «підтримки позитивних російських зовнішньополітичних стимулів» та, по-друге, – «обмеження російських егоїстичних розрахунків» [1, с. 741–745].

- Піднесення азійсько-тихоокеанського регіону. Називаючи одразу декілька країн даного регіону у списку майбутніх наддержав, Кіссинджер тим самим натякає на його особливе місце у новому світі. Він прогнозує неймовірний стрибок у розвитку Китаю. За прогнозом американського фахівця, вже у кінці другого десятиліття XXI ст. за рівнем економічного розвитку Китай впритул наблизиться до США, а політична та воєнна могутність зведуть його у ранг наддержави ще раніше [1, с. 754]. Японія, спостерігаючи швидкі зміни у регіоні, буде змушена частково розірвати відносини зі Сполученими Штатами через несумісність інтересів та почати більш самостійну політику для збереження власних позицій. Це призведе до активізації політики Америки та спроб створити у цьому регіоні міцні взаємовідносини за аналогом атлантичних [1, с. 759].

Таким чином, американський геополітик створив власне бачення «нового світового порядку». Незважаючи на те, що у його основі він

вбачає принцип рівноваги сил, практична діяльність Америки повинна буде будуватися, виходячи з її неоімперських амбіцій. Головними цілями США у процесі розбудови цього порядку він вважає збереження контролю над Європою та недопущення виникнення серйозного суперника у азійсько-тихоокеанському регіоні, роль якого у міжнародних відносинах нового століття повинна значно збільшитись. Щодо особливої ролі Росії, то беручи до уваги роботи англійського геополітика Х. Макіндера, така увага саме до Москви повністю зрозуміла: бажання якщо не володіти, то контролювати «heartland» цілком очевидне [9, с. 31]. Геополітичний дуалізм та традиційна англосаксонська geopolitics знаходять своє відображення у запропонованій Кіссинджером концепції «нового світового порядку». Справдження багатьох прогнозів дипломата та подальша еволюція його поглядів на проблему розбудови нового світового порядку являють собою родючий ґрунт для подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. **Кіссинджер Г.** Дипломатія / Г. Кіссинджер; [пер. с англ. В. В. Львова]. – М. : Ладомір, 1997. – 848 с. 2. **Богатуров А. Д.** **Великі держави на Тихому океані. Історія і теорія міжнародних відносин в Східній Азії після Другої світової війни (1945–1995)** / А. Д. Богатуров. – М. : Конверт – МОНФ, 1997. – 353 с. 3. **Баталов Э. Я.** **Світове розв'язання і світове розв'язання (аналіз сучасних американських концепцій)** / Э. Я. Баталов. – М. : «Російська політична енциклопедія» (РОССПЭН), 2005. – 376 с. 4. **Дугін А.** **Основи геополітики** / А. Дугін. – М. : АРКТОГЕЯ-центр, 2000. – 928 с. 5. **Панченко М. Ю.** **Основні парадигми вивчення міжнародного порядку в сучасній політології** / М. Ю. Панченко. – М., 2008. – 105 с. 6. **Теорія міжнародних відносин: Хрестоматія** / [сост., науч. ред. и коммент. П. А. Цыганкова]. – М. : Гардаріки, 2002. – 398 с. 7. **Шаклеїна Т. А.** **Росія і США в новому світовому порядку: Дискусії в політико-академічних суспільствах Росії і США (1991–2000)** / Т. А. Шаклеїна. – М. : Інститут США і Канади РАН, 2002. – 445 с. 8. **Haushofer K.** «Kontinentalblocke: Mitteleuropa – Eurasia – Japon» / K. Haushofer // «Ausgewählte Texte zur Geopolitik», Boppard am Rhein. – 1979. – P. 32–36. 9. **Mackinder H.** «Geographical Pivot of History» / H. Mackinder // «Geographical Journal». – 1904. – Vol. 23. – No.4. – P.421–437. 10. **A Speech** by George H. W. Bush, President of the U.S.A. Given to a joint session of the United States Congress, Washington DC on 11 September 1990 [Electronic resource]. – Access mode: http://en.wikisource.org/wiki/Toward_a_New_World_Order

Бурьян М. С., Ткаченко К. А. Генрі Кіссинджер і проблема розбудови «нового світового порядку»

Статтю присвячено аналізу концепції «нового світового порядку» американського державного діяча, дипломата, політолога Генрі Альфреда Кіссинджера. Підкреслюється, що розпад Радянського Союзу та зникнення біполярної системи міжнародних відносин значною мірою актуалізували розробку теоретичних основ нових форм міждержавного співіснування. Аналізуються підходи до визначення поняття «світовий порядок» представників різних напрямків міжнародно-політичної науки, у тому числі – й геополітичної школи, до якої належить Г. Кіссинджер.

У центрі уваги знаходиться розробка Кіссинджером проблеми становлення системи міжнародних відносин у кінці ХХ ст.. Висвітлено його уявлення про перспективні шляхи розвитку міжнародних відносин за умов формування «нового світового порядку». Автори доходять висновку, що Кіссинджер є прибічником «плюралістичної однополярності» – розподілу відповідальності за існування «нового порядку» між кількома провідними країнами світу за збереження провідної ролі США.

Визначено основні особливості системи міждержавної взаємодії, які, на думку американського фахівця, будуть визначати вигляд «нового світового порядку»: фрагментація та глобалізація, змінення характеру трансатлантичних відносин, реформування Росії, зростання значення азійсько-тихоокеанського регіону тощо.

Ключові слова: Генрі Кіссинджер, «новий світовий порядок», США, міжнародні відносини.

Бурьян М. С., Ткаченко Е. А. Генри Киссинджер и проблема строительства «нового мирового порядка»

Статья посвящена анализу концепции «нового мирового порядка» американского государственного деятеля, дипломата, политолога Генри Альфреда Киссинджера. Подчеркивается, что распад Советского Союза и исчезновение биполярной системы международных отношений в значительной степени актуализировали разработку теоретических основ новых форм межгосударственного сосуществования. Анализируются подходы к определению понятия «мировой порядок» представителей различных направлений международно-политической науки, в том числе – и геополитической школы, к которой принадлежит Г. Киссинджер.

В центре внимания находится разработка Киссинджером проблемы становления системы международных отношений в конце ХХ в. Освещены его представления о перспективных путях развития международных отношений в условиях формирования «нового мирового порядка». Авторы приходят к заключению, что Киссинджер является сторонником «плюралистической однополярности» – разделения ответственности за существование «нового порядка» между несколькими ведущими станами мира при сохранении лидирующей роли США.

Выделены основные особенности системы межгосударственного взаимодействия, которые, по мнению американского специалиста, будут определять облик «нового мирового порядка»: фрагментация и глобализация, изменение характера трансатлантических отношений, реформирование России, рост значения азиатско-тихоокеанского региона и т. п.

Ключевые слова: Генри Киссинджер, «новый мировой порядок», США, международные отношения.

Buryan M. S., Tkachenko K. A. Henry Kissinger and the problem of a «New World Order» creation

This article analyzes the conception of the «New World Order» presented by American statesman, diplomat, political scientist Henry Alfred Kissinger. It is emphasized that the collapse of the Soviet Union and the disappearance of the bipolar system of international relations is largely actualized the development of theoretical bases of new forms of inter-state co-existence. The approaches of representatives of the different international political science schools to the definition of a «World Order» concept are analyzed. Among the last is the geopolitical school to which Henry Kissinger belongs to.

This article is focused on the development of the problem of the system of international relations formation in the late twentieth century made by Henry Kissinger. His ideas as to the prospective ways of the international relations development under conditions of the «New World Order» formation are highlighted. The authors come to the conclusion that Kissinger is a supporter of «pluralistic unipolarity» that means sharing of responsibility for a «New Order» existence among several leading World Powers. This one implies maintenance of the U.S. Global leadership.

The principal features of the system of intergovernmental interaction that, according to the American specialist, will determine the shape of the «New World Order» are marked out. They are: the fragmentation and globalization, the changing of the nature of transatlantic relations, reforming of Russia, the increasing of the Asia-Pacific region importance.

Key words: Henry Kissinger, «New World Order», the USA, International Relations.

Стаття надійшла до редакції 26. 03. 2013 р.

Прийнято до друку 23.04.2013 р.

Рецензент – д.і.н., проф. Бурьян М. С.